

Sulán Béla:

Továbbra is fenntartja, hogy célszerűbb lett volna egy szláv nyelv kidolgozása régebbi és újabb szövegek eredeti feldolgozása alapján. Nem érti, hogy miért tiltakozik a jelölt dolgozata általános nyelvészeti jellege ellen, mintha az dehonesztáló volna. Az igaz, hogy az opponált kérdések közt vannak vitathatók, de a jelölt válaszai arra mutatnak, hogy nem latolgat minden körülményt. Egy meghatározás akkor jó, ha a lényegét fejezi ki. A genusnál tehát szem előtt kell tartani, hogy történeti kategória, amely sok helyen megszűnőben van vagy megszűnt. Fodor István genus meghatározása sem általában, sem a szláv nyelvekre nem pontos, mert nem mindig mondattani sajátságokban nyilvánul meg, amint azt a szláv nyelvek férfi és női foglalkozást, állatok hím vagy nőtényét kifejező külön képzők bizonyítják. A nyelv és gondolkodás egységénél sem lehet bizonyos nyilvánvaló összefüggéseket neglignálni, pl. a genus kategóriával rendelkező nyelvekben egy főnév sem képzelhető el nem nélkül, s néha a jelentést is a genus határozza meg: le livre — la livre, das Schild—der Schild, Das Kiefer, Der Kiefer stb. A történetiség nem domborodik ki eléggé a dolgozatban (a cseh neutrum többesszámú egyeztetése nem is magyarázható e nélkül). Mindezeket meg kell fontolni a végleges meghatározásnál.

*

Vita után a bíráló bizottság a disszertációt a következő indokolással javasolja elfogadásra: a témaválasztás nem volt eléggé szerencsés, hasonló széleskörű téma ui. az aspirantúra ideje alatt teljes értékkel aligha dolgozható fel, és a vita során kiderült, hogy ezért az értekezésben hiányok vannak, mégis a jelölt kiterjedt ismeretekről tett bizonyosságot, igen nagy szakirodalmat dolgozott fel, olyan természetű munkát végzett, amelyre mintát nem találhatott, vizsgálatai pedig nem jelentéktelen tudományos eredményekkel is jártak.

A vitát összefoglalta:

Sipos István

a Bizottság titkára

N. SEBESTYÉN IRÉN: „SZAMOJÉD JELZŐS SZERKEZETEK” CÍMŰ DOKTORI DISSZERTÁCIÓJÁNAK VITÁJA

N. Sebestyén Irén doktori értekezésének vitáját a TMB. 1956. június 13-án tartotta. A kiküldött bírálóbizottság elnöke Ligeti Lajos akadémikus, titkára Gáldi László a nyelvtudományok doktora, tagjai pedig Kniesz István és Pais Dezső akadémikusok, Tamás Lajos levelező tag, valamint Mészöly Gedeon, a nyelvtudományok doktora voltak. Az értekezés opponenseiként Bárczi Géza akadémikus, Beke Ödön és Lakó György levelező tagok működtek közre.

A vitaülés megnyitása után a bizottság titkára a jelölt eddigi tudományos munkásságát, majd N. Sebestyén Irén értekezésének a téziseit ismertette.

A bizottság elsőnek Bárczi Géza opponensi véleményét hallgatta meg. Bárczi Géza bevezetőjében hangsúlyozta, hogy opponensi jelentése bizonyos mértékben arra a szakvéleményre épül, amelyet Hajdú Péter készített a

jelölt értekezéséről. Méltatva a téma megválasztásának helyességét, rátért az uráli mondat eredeti szerkezetével foglalkozó első fejezet bírálatára. Egyetért a szerzővel abban, hogy a szófajatlanság erősen a praeuráli korba tartozik, s hogy a névszói és igei fő az uráli korban már elvált egymástól, de úgy gondolja, hogy az ilyen szétválás rendkívül lassú folyamat lehetett és a nyelvterület egészen nem egyöntetűen ment végbe. Meglepőnek tartja azonban, hogy a jelölt a még szófajatlanságot mutató neutrális töveket egyszersmind nominális jellegűnek tartja. Ez a nézet nem áll messze a névszó elsődlegességét hangoztató felfogástól. Az a körülmény pl., hogy az uráli nyelvek verbum finitum alakjaiban sokszorosan ősi igenév rejtőzik, csak látszólag szól a névszó egyeduralma mellett, hiszen ahhoz, hogy igenév keletkezhessék, igeinek, igei főnek kellett lennie. De emellett az uráli nyelvek számos ige-tővének névszói használata a legrégebbi korokra sem következtethető ki. Mégis azt hiszi, hogy a jelölt felfogása jó irányban keresi a megoldást, oly értelemben, hogy a két szómondat összetapadásából keletkezett tagolt mondat két fő pólusa közül az alany mindig névszói jellegű, az állítmány pedig nem mindig igei jellegű lehetett, különösen akkor, ha állapotot fejezett ki. Az igei tövek száma bizonyára a cselekvés (s ezzel együtt a cselekvés idejének, szemléletének) megkülönböztetésére való törekvéssel egyre nőtt. De a régi formák még mindig sokáig megmaradtak, s innét van az, hogy gyakori a nominális (ill. igenévi) mondat olyankor is, midőn az állítmány cselekvést fejez ki. A továbbiakban a gyermeknyelvnek e kezdetleges kor nyelvi eseményeivel analóg jelenségeire utalt Bárczi Géza, ahol a kezdeti beszédben először szintén neutrális tövekből álló szómondatok jelentkeznek, s az igeik száma a tagolt mondatalkotásra való folyamatos áttéréssel kezd gyarapodni.

Több fejezet egyes részletmegállapításaihoz való hozzászólás után az opponens áttért a dolgozatban a főnévi jelzőről kifejtett álláspontnak a megvitatására, amely szerint a főnév és melléknév kategóriája az uráli alapnyelvben még nem különült el. Úgy véli az opponens, hogy ha formailag éppen nem is különböztette meg semmi a melléknévet a főnévtől, s főnévi-melléknévi tövek voltak is, ez nem vonhatja magával a melléknév kategóriájának tagadását, hiszen a névszó és ige formai megkülönböztetésének hiánya sem jelenti okvetlenül azt, hogy a két szófaj még nem vált el egymástól. Módszertanilag helyesnek tartja azt az eljárást a kérdés megoldásának megközelítésére, hogy a melléknévek etimológiája útján próbáljuk megállapítani, van-e több olyan szócsalád, amely a szamojéd és finnugor nyelvek zömében előfordul és mindig melléknév. Míg ez a vizsgálat meg nem történt, várakozó álláspontot kell elfoglalnunk ebben a kérdésben.

E fejezet eredményeit van hivatva támogatni a jurák melléknévekről szóló fejezet, amelyben a szerző kifejti, hogy a mai jurák melléknévképzők eredetileg nem sajátosan melléknévképzők voltak. Egyes melléknévképzőket pl. szervetlen hangoknak tart, másokat birtokos személyragokból eredeztet. Ez a feltevés nem látszik eléggé bebizonyítottnak. A többi szamojéd nyelv melléknévképzőit is meg kellene vizsgálni, s emellett a tárgyalt képzők eredeztetésében is lehetnek kételyek. Noha a szerző által felsorakoztatott bizonyítékok alapján korai is még kategorikus megállapításokat tenni, azért igen valószínűnek látszik az a tétel, hogy a melléknévképzők eredetileg más szerepűek voltak.

Az igenévi jelzőről, a hátravetett jelzőről és az értelmezőről szóló fejezetek tartalmas, rendszeres és jelentős áttekintését adják a kérdéseknek — állapította meg Bárczi Géza majd hosszabban foglalkozott a disszertációnak a

birtokos jelzöt tárgyaló utolsó fejezetével. Tanulságosnak tartja a fejezetnek a jelöletlen birtokviszonyt tárgyaló és a birtokos személyragokat a személyes névmás értelmezői szerepéből magyarázó részeit. A szerzőnek azzal a megállapításával kapcsolatban, hogy a szamojéd nyelvek *-n* ragos genitivusa és a finnugor nyelvekből kimutatott *-n* genitivus között semmi kapcsolat nincs, s hogy a szamojéd *-n* rag csak az érintkező szavak között másodlagosan keletkezett ejtéskönnyítő hang, idézi a szakvéleményt, amely szerint e kapcsolóhangok nem éppen szervetlenek, hanem a hangszalagzárhangok, többek között éppen a jurák genitivus hangszalagzárából álló ragja helyén jelennek meg. Hogy a gégezár valóban egy genitivusrag maradványa, azt bizonyítaná az a tény is, hogy a birtokosjelzőben a hangszalagzár a teljes *tő* végén jelentkezik. Azt pedig, hogy a genitivus ragja *-n* volt a szamojédban, a jurák birtokos személyragos genitivusi alakok és több szamojéd nyelv genitivusi alakjai támogatják. Bárczi Géza a két ellentétes vélemény között nem dönt. Véleménye szerint a kérdés rendkívül bonyolult, és a szakvélemény okfejtése igen komoly mérlegelést érdemel. Lehetségesnek tartja, hogy a jelöltnek a siklóhangra vonatkozó felfogása nem fog elég szilárdnak bizonyulni, mégis a szerzővel együtt azt hiszi, hogy az uráli genitivus rag föltevése nem valószínű. E véleménye azon alapul, hogy az ugor és a permi nyelvekben e ragnak a legcsekélyebb nyoma sincs, hogy egy ragos birtokos szerkezet nehezen illeszthető a nyelvfejlődésnek abba a fokába, amelyen az uráli alapnyelv állt, s hogy Ravila szerint is a nyugati finnugor nyelvek *-n* genitivus ragjának genitivusi funkciója másodlagos. Ebben az összefüggésben a szamojéd genitivus rag sem látszik éppen ősinek, bár a szerző siklóhang-teóriája talán nem bizonyul kielégítő magyarázatnak.

Bárczi Géza jelentésének bezárásaképpen hangsúlyozta, hogy a szerző olyan kérdéshez nyúlt, amely eddig alaposabb tárgyalásban nem részesült. Anyaggyűjtése nagy, anyagának elrendezése gondos és szakavatott, az értekezés ötletekben, eredeti megfigyelésekben gazdag, nagy tárgyi tudásra vall. Számos fő és részletkérdésben jelentős — olykor vitára ösztönző — eredményre jut, s ezért örömmel ajánlja a doktori fokozatra.

Következőleg Beke Ödön olvasta fel opponensi véleményét. A tárgy megválasztását helyesli. Az uráli mondatra vonatkozó megállapításhoz több finnugor nyelvből idéz adatokat. Véleménye szerint névszóról és igéről beszélni csak a tagolt mondat, s vele az alany és állítmány megjelenése után lehet. Midőn pedig az ige kategóriája kialakult, az első bővítmény a tárgy volt. A jelző pedig csak a névszó fogalmának kialakulása után jelenhetett meg. Ezért nem fogadja el a disszertációnak azt a Ravilán nyugvó megállapítását, hogy a mondat jelzős főnévből alakult ki.

A neutrális szók névszói jellegével kapcsolatban megemlíti, hogy a *Mavagy*, *Nëmvagy* óvőnevek s a párhuzamként említett jurák szavak nem lehetnek e kor emlékei, mert ezekben a második tag nem igenévszó, hanem 2. személyű igealak.

A disszertációnak a számképzéssel és egyeztetéssel foglalkozó részeihez kisebb-nagyobb megjegyzéseket fűz. Egyetért a szerzővel abban is, hogy az uráli alapnyelvben a főnév és a formális elemet nem tartalmazó melléknév kategóriája még egybeesett.

Az értekezésnek a hátravetett jelzöt érintő fejtegetéseit nem tartja meggyőzőnek. A hátravetett jelző Beke szerint nem ősi sajátysága sem a finnugor, sem a szamojéd nyelveknek.

Sebestyén Irénnek a genitivus eredetéről vallott magyarázatához azt a megjegyzést fűzi, hogy az uráli alapnyelvben s bizonyára az ősszamojédban is a birtokviszony kétségkívül jelöletlen volt, de kissé merésznek tartja azt a felfogást, hogy az ősszamojédban, sőt talán már az uráli alapnyelvben a birtokszón fellépő szervesen hangból fejlődött volna ki a mai genitivusrag. Beke véleménye szerint a genitivus ragja eredetileg birtok képző volt, s ezzel kapcsolatban bizonyos finnugor és indoeurópai nyelvekből vett példákra hivatkozik.

A disszertációt kiváló munkának és megvédésre alkalmasnak tartja.

Beke Ödön után L a k ó G y ö r g y lev. tag terjesztette elő opponensi jelentését. Hangoztatta a szamojéd nyelvekre vonatkozó kutatások és éppen a mondattani vonatkozású kutatások jelentőségét. Ezzel kapcsolatban megállapította, hogy az N. Sebestyén Irén dolgozatában felvetett kérdések kidolgozása nagyon időszerű volt. Véleménye szerint azonban jó lett volna, ha a szerző elvi állásfoglalást is adott volna arra nézve, hogy miért éppen az általa tárgyalt néhány kérdést választotta értekezése tárgyául. Nem ártott volna jeleznie, hogy milyen belső összefüggés áll fenn a tárgyalt kérdések között.

Az uráli szófajok kialakulásával foglalkozó fejezetnek a disszertáció élen való elhelyezését helyesli, mert így a dolgozat voltaképpen tárgya egy nagyobb egységbe ágyazódik bele. Kiemeli, hogy e fejezetben több elmélet magyarázatot ad a szerző (pl. a számnévi, a főnévi és a melléknévi jelzős szerkezetek kialakulására), végső benyomása — mint mondotta — mégis az, hogy ez a fejezet túlnő egy. jelzős szerkezetekről szóló monográfia bevezetésének a keretén, s bizonyos mértékig öncélú, önálló fejtegetés. Az alanyt és állítmányt tartalmazó kéttagú mondat kialakulásának magyarázata mellett nincsen benne eléggé kiemelve a jelzős szerkezetek kialakulásának a kérdése. s ezért a bevezető fejezet kapcsolata az utána következőkkel nem elég szoros.

Figyelemre méltó megjegyzéseket tartalmaz az opponens szerint az első fejezethez tartozó függelék is. Ebben N. Sebestyén Irén bizonyító anyagot ad a szamojéd nyelvekből Ravilának ahhoz a tételéhez, amely szerint a *t* többesjel eredetileg csak az állítmányhoz járult, s az alany megegyeztetése az állítmánnyal csak későbbi fejlődés eredménye. Lakó nem tartja szorosan a dolgozat tárgyához tartozónak ezt a kérdést, s több olyan megfontolást tesz szóvá, amelyek Ravila felfogása ellen szólnak. Ezek röviden összefoglalva a következők: a) Ravila nézete alapján fel kellene tennünk, hogy a *t* többesjel mindazon uráli nyelvekben, melyekben megvan a névszók többesszámában, különnyelvi fejlődés útján, másodlagos kongruencia kifejlődésével nyerte el ezt a funkcióját. Lakó szerint sokkal valószínűbb, hogy a *t* többesjel, ha eredetileg az állítmány többségét jelölte is, igen korán odáig fejlődött funkciójában, hogy esetleg már az uráli alapnyelv korában jelölhette az alany többsét is.

b) Ravila következtetéseit meglehetősen önkényeseknek tartja. Ravila pl. egyáltalán nem számol annak a lehetőségével, hogy a *t* többesjel az őscseremiszi korai szakaszában meglehetett a főnévragozásban is, noha a többesi *t* az igeragozásban megvan. Ugyanakkor azonban felteszi, hogy a permi nyelvek igeragozásából a többest jelölő *t* igen korán elveszett, holott a permi nyelvekben a többesi *t* egykori meglétének sem a főnévragozásban, sem az igeragozásban nincsen semmi nyoma.

c) Ravila egyik fő érve amellet, hogy a pluralitás eredetileg csak az állítmányon volt jelölve, az a cseremiszi sajátság, hogy a pluralitás ősi eszközökkel csak az állítmányon van jelezve, ugyanakkor pedig az alanyi, névszói

többszám jelölésére másodlagos jelek szolgálnak. Ezzel szemben a votjában éppen fordított eljárást találunk: többször előfordul, hogy a pluralitás csak az alanyon van kifejezve, az állítmányon pedig semmi nyoma a többesszám jelének.

A fenti érvek alapján N. Sebestyén Irén szamojéd példái ellenére sem tartja elfogadhatónak Ravila felfogásának olyasféle tolmácsolását, hogy a *t* többes jel az uráli kor végén sem jelölhette a névszó többszámát.

Fontosnak tartja Lakó György a disszertációnak „A főnévi jelző” c. fejezetben felvetett gondolatait a főnév és a melléknév elkülönüléséről. Véleménye szerint N. Sebestyén Irén fejtegetései nem tudják megnyugtatóan bebizonyítani, hogy az uráli alapnyelv megszűnte előtt még nem különült el egymástól a főnév és a melléknév kategóriája. Mégis nagy érdeműl ismerhető el, hogy e fejezetben sok új megállapítással és igen világosan dokumentálja a finnugor és a szamojéd nyelveknek mondattani téren megnyilvánuló rokonságát.

A dolgozatnak a formális elemet tartalmazó jurák melléktnevekről írt része sikeresen — bár végső következtetéseiben kissé mereven — bizonyítja, hogy a mai jurák melléknévképzőknek eredetileg nem ilyen funkciójuk volt. Érvelését az opponens az *-m* képző esetében nem tudja elfogadni. A szerző ezt a képzőt szervetlen hangnak tekinti, Lakó György viszont a disszertációban bemutatott anyag alapján nem lát olyan egységes fonetikai környezetet, amely egy ilyen szervetlen *m* kialakulását magyarázná: ez a képző mindenféle fonetikai helyzetben egyaránt előfordul.

Az igenévi jelző, a hátravetett jelző és az értelmező problémáival foglalkozó három fejezetre az opponens érdemleges megjegyzést, ellenvetést nem tesz, mivel ezek a részek többnyire régebben felmerült nézetek megerősítésül, kiegészítésül szolgálnak.

A genitivusról szóló fejezettel kapcsolatban azonban Lakó György azon véleményének ad hangot, hogy a szerző magyarázata a genitívus másodlagos, szervetlen voltáról nem meggyőző. N. Sebestyén Irén a genitívus ragként felfogható elemnek *n* alakban való megjelenését kapcsolatban látja azzal a ténnyel, hogy a reá következő birtokszó *d*, *t*, *g*, *j*, *s*, *ś*, *n*, *m* stb. hanggal kezdődik. Nem mondja meg azonban, hogy mi az a fonetikai tulajdonság, amely e hangokra egyformán jellemző, s amely egyaránt *n* szervetlen hangot eredményezett volna. E kérdésekre nem tér ki a szerző, s így a részletek tisztázása híján Lakó György a szervetlen hangokra vonatkozó magyarázatot nem tudja elfogadni. Egyúttal azokra a nehézségekre is utal, amelyeket N. Sebestyén Irén feltevésével kapcsolatban Hajdú Péter fejtett ki a Finnugor Konferencián. Ezek közül csak arra a megállapításra hivatkozik, hogy egy szamojéd *n* genitívus rag nyomai szerint valamennyi szamojéd nyelv birtokos személyragozásában kimutathatók.

A disszertáció fő eredményeihez fűződő hozzászólása után több részletkérdést tett még szóvá Lakó György: ezek néhány etimológiai összeállításra tartalmaztak kritikai megjegyzéseket, valamint az idézetek, utalások pontosságával, a dolgozat stílusával foglalkoztak.

Opponensi véleményének lezárásaképpen kiemelte Lakó György, hogy N. Sebestyén Irén megállapításai lényegesen gvarapítják a szamojéd nyelvek mondattanára vonatkozó ismereteinket, mondattani érvekkel hozzájárulnak a szamojéd és a finnugor nyelvek rokonságáról szóló tanítás igazolásához, egyidejűleg pedig nagy jelentőségű következtetésekre nyújtanak módot a

szerzőnek az uráli mondatrészek, ill. beszédrészek kialakulásának a magyarázatában. Ha e végső következtetések nem is mindig a legmeggyőzőbbek, kétségtelen, hogy a szerző sok eredeti gondolata és további vizsgálatot igénylő ötlete némi módosítással a jövőben kutatásokra is gyümölcsözően fog hatni. N. Sebestyén Irén disszertációja megfelel azoknak a követelményeknek, amelyeket a doktori értekezésekkel szemben támasztanak.

Az opponensi vélemények meghallgatása után F o k o s - F u c h s D á v i d hozzászólása következett. Azt a nézetét fejtette ki a felszólaló, hogy nem tartja meglepőnek a szamojéd nyelvekben a birtokos szerkezet jelöletlenségét, hiszen még egyes, idegen hatásoknak jobban kitett finnugor nyelvekben is olyan jelöletlen birtokos jelzős összetételek ismeretesek, amelyek még a magyar észjárástól is eléggé távol állanak (pl. votják *beste uramjn* 'Beste utcáján' szós. 'Beste-utcán' vagy: zürjén *das-kik jura gundjil-mujas vile* 'a tizenkétfejú sárkány földjeire' szós. '...sárkány-földekre').

K e l e m e n J ó z s e f arról szólt, hogy minősítő jelzőktől tipológiai, szerkezeti és nyelvhasználati szempontból elválasztja az ún. nevező jelzőt (pl. Pista fiam, Kovács János), amelyben a jelző funkcióját ellátó szónak a szerkezeten belül alapfunkciója a nevezés. Emellett esetről esetre lehet egyéb funkciója is (pl. egyénítés, családnevek esetén csoporthoz tartozás jelölése), de az alkalmiak mellett a nevezés mindig állandó funkció. Felhívja a figyelmet arra, hogy a jelzős szerkezeteket két szemszögből, a jelző és a jelzett szó felől is külön-külön kell megvizsgálni, s hogy a jelző funkciója a jelzett szó oldaláról nézve nem mindig azonos azzal a szereppel, amely a jelző felőli vizsgálatnál mutatkozik. Ha így vizsgáljuk a jelzős szerkezetek jelentésviszonyait, akkor a hátravetett jelzőt nem mindig minősíthetjük értelmezőnek és a jelző meg a tulajdonképpeni értelmező között nemcsak a szólam önállósága szempontjából tehetünk különbséget, hanem a jelentéstani viszonyok tekintetében is.

A szófajok kialakulásával kapcsolatban az a nézete, hogy a differenciálatlan és a differenciált szófaji kategória évezredek során is egymás mellett élhet. E párhuzamos egymás mellett élésben helyenként súlypont eltolódások lehetségesek voltak, de e kettősséggel számolnunk kell, mert különben csak merev kategóriákon keresztül szemléljük a nyelvi jelenségeket és nem kaphatunk hű képet róluk. Elképzelése szerint tehát számolnunk kell egy főnév-melléknévi kategóriával is, amely nem elsődlegesen főnév és nem elsődlegesen melléknév, hanem mindkét funkció ellátására alkalmas. A szófaji értékek kialakulásában nyilvánvalóan azután nagy szerepe volt annak, hogy egy bizonyos szó szófaji értéke a használatban hogyan realizálódott. Így nézve a kérdést pontosabban lehet megfogalmazni néhány tételt olyan esetekben, amikor eddig főnévi jelzőről beszéltek, ha a kategória nem is tisztán főnévi.

T a m á s L a j o s szükségesnek tartja, hogy a neutrális szófajok mellett neutrális szintagmákról is beszéljünk, amelyek az előbbieken alapján jöhetnek létre. A *lintu lentävä* típusról nehéz megállapítani, hogy néhány ezer évvel ezelőtt jelzős vagy predikatív szerkezet volt-e, s ezért ajánlja neutrális szintagmaként való kezelését. Ennek két tagja volt ugyan, de egyik pólusnak sem volt határozottabb, egyvalamely szófaj felé mutató jellege.

A jelöletlen birtokos szerkezetre vonatkozólag megemlíti, hogy a birtokviszony a baszk nyelvben is pusztán szórendi kérdés. A genitivus rag eredetének szempontjából fontosnak tartaná az uráli alapnyelv egész rendszerének megvizsgálását.

Pais Dezső volt a következő felszólaló. Régebbi megnyilatkozásait idézve kifejtette, hogy ő a *Mavagy*, *Némvagy*-féle régi magyar óvóneveket nem egyes 3. sz.-ű igealakoknak tartja. E nevekben kétféle: névszói és igei jelentéssel számol. A *vagy* tag lehet ui. 'tulajdon, javak' értelmű névszó, lehet azonban 2. vagy 3. személyre vonatkoztatott ige is. Hasonlóképpen a *Némél* óvónevet is 'nem élő' vagy 'nincs életben' értelmezéssel foghatjuk fel. E nevekben a *vagy*-ot, meg az *él*-t is nomen-verbumnak tartja. Nem tartja egyébként összeegyeztethetőnek, hogy egy szót egyrészt neutrálisnak, másrészt névszói természetűnek mond a szerző.

Gáldi László hozzászólásában a Tamás Lajos által említett neutrális szintagmát érintette. Ő úgy gondolja, hogy egy régi nyelvallapotban a szavak szófaji minősítése igen változékony lehet, de amikor már szintagmáról van szó, annak minőségét feltétlenül a beszélő egyén tudattartalma dönti el, vagyis az, hogy egy konkrét helyzetben mit akar mondani. A szavaknak ugyanaz a sorozata neutrálisnak is nevezhető, mert lehet jelzős és lehet predikatív szintagma is, de egyszerre csak az egyik lehetett, és a primitív embernek is fogalma volt arról, hogy az ige kategóriájában, folyamatosságában szemléli-e a cselekvést, vagy annak valamilyen modalitását fejezi ki.

Több felszólaló nem lévén N. Sebestyén Irén felolvasta válaszáat az opponenseknek.¹ Köszöni opponenseinek és a szakvélemény írójának észrevételeit, egyes tételeihez fűződő bíráló megjegyzéseiket. Ezekre nem külön-külön, hanem összefoglalóan adja meg válaszát.

Értekezését azért kezdte az uráli mondat szerkezetét tárgyaló fejezettel, mert Ravila az uráli mondatot jelzős szerkezetre vezeti vissza, s egy olyan munkának, mely a szamojéd jelzős szerkezetekkel foglalkozik okvetlenül tárgyalnia kellett Ravila elgondolását is. A szamojéd nyelvi tények nem igazolták Ravila nézetét (e ponton félreértette őt Beke Ödön), támogatták viszont Pais Dezső és Bárczi Géza idevonatkozó fejtegetéseit, s ezekben találta meg azt a keretet, amelybe szamojéd adatait beilleszthette.

A neutrális szavak névszói jellegéről írt fejtegetései valóban nem egészen kifogástalanul vannak megfogalmazva. A neutrális szavak „névszói jellegén” azt érti, amit Bárczi Géza, hogy ti. „a kezdetleges gondolkodás gyakran magát a cselekvést is állapotnak fogta föl...”. E felfogás helyességét a szamojéd adatok is megerősítik.

Lehet, hogy az I. fejezet laza összefüggésben áll a dolgozat többi részével, de az I. fejezetben foglalt fejtegetések nélkül aligha lehetne megérteni, hogy mi az elvi alapja egyes későbbi megállapításainak.

Az opponensi és szakvélemények kétkedő álláspontra helyezkednek azzal a megállapításával szemben, hogy a főnév és a képzőt nem tartalmazó melléknév kategóriája nem különült el az uráli alapnyelvben. Valamennyi uráli etimológiát nem tudott végigvizsgálni e kérdés eldöntéséhez, de felfogása védelmében J. Angere „Die uralo-jukagirische Frage” c. könyvére hivatkozik, amelyben Angere is úgy véli, hogy a melléknév morfológiai kategóriája az uráli alapnyelvben még nem létezett.

„A formális elemet nem tartalmazó melléknevek” c. fejezet bírálói nem tartják kielégítőnek az **m* melléknévképzőről adott magyarázatát.

¹ N. Sebestyén Irén 64 gépelt lapot kitevő válaszát helyszűke miatt nincs módunkban behatóan ismertetni. Itt kizárólag a válasz gondolatmenetét iparkodtunk összefoglalni.

Bizonyos jelenségek alapján mégis fenntartja azt a véleményét, hogy ez a képző másodlagos, szervetlen elem a jurákban.

Beke Ödön kifogásolta, hogy a hátravetett jelzőkre Fokos Dávid magyarázatát fogadta el. Tkp. azonban Fokostól függetlenül, kizárólag a szamojéd nyelvek vizsgálata útján jutott arra az eredményre, amelyre Fokos a finnugor nyelvek adatai alapján.

Disszertációjának központi kérdése az uráli genitívus kérdése volt. Az opponensek közül egyedül Bárczi Géza ismerte el helyesnek elvi álláspontját. A magyarázatával kapcsolatban felmerült ellenvéleményét a Finnugor Konferencián Hajdú Péter már kifejtette, s ezt mostani szakvéleményében is megismételte, úgyhogy a következőkben elsősorban az ő érveivel foglalkozik. A jurák és általában a szamojéd genitívus másodlagos, szervetlen voltával szemben a szakvélemény is kifejti, hogy a hangszalagzárát felváltó nazális legtöbbször etimologikus, s ezért a genitívusi hangszalagzár helyén jelentkező nazális sem lehet szervetlen. Jelzi, hogy azóta rendszeresen megvizsgálta Lehtisalo szövegeinek jelentős részét a gégezár helyettesítése szempontjából. A szervetlen hang kifejezés valóban kifogásolható, s a másodlagos nazálisokat nem is használja fel későbbi fejtegetéseiben azon tétel igazolására, hogy az uráli alapnyelvben nem volt *n* ragos genitívus. A hangszalagzár valóban a legtöbb esetben etimologikus, de a helyette fellépő nazális nem az elveszett hang folytatója, hanem másodlagos, bár a birtokviszonyt kifejező vagy névutós kapcsolatokban a szóvégi nazális több esetben valóban a tőhöz tartozó elemnek bizonyul. De ha elveszett hang helyett áll is a genitívusi hangszalagzár, ez még nem jelenti azt, hogy a hangszalagzár **n* rag nyomát őrzi. A hangszalagzárnak másodlagos hanggal, ill. a következő szó kezdő hangjának megnyúlásával való helyettesítése a jurákban igen érdekes fonetikai jelenség, de nem bizonyítéka az *n* rag egykori létezésének.

Ami a szakvéleménynek azt az észrevételét illeti, hogy a genitívusnak felfogható alakokban a teljes tőalak jelentkezik, amelyet csak a már hangszalagzárrá kopott genitívus rag indokolhat, megállapítja, hogy szerinte e teljesebb tőalakok nominatívusi használatúak.

A genitívusban jelentkező birtokos személyragok *n* elemét — a szakvéleménnyel ellentétben — ugyancsak nem tartja a genitívusi *n* bizonyítékának. Az ilyen szerkezetek adják tkp. a magyarázatát annak, hogy miképpen keletkeztek a genitívusnak felfogható *n* elemű alakulatok. Véleménye szerint ugyanis, mivel a személyragos genitívusi alak több esetben formailag azonos a birtokos személyragos datívussal, feltehető, hogy eredeti datívusi szerkezetek birtokviszony kifejezőjévé váltak. A genitívus *n* ragja azokban a szamojéd nyelvekben, ahol megvan a (tavgi-, osztják és kamasz-szamojédban) szintén nem tekinthető egyébnek, mint eredeti datívusi alakulatnak. Válaszának további részében igen beható módon azzal foglalkozott N. Sebestyén Irén, hogy egyes szamojéd nyelvek *n* ragos genitívusa miképpen alakult ki az *n* ragos datívus-locatívusból. Ennek alapján ismételten megállapítja, hogy *n* ragos genitívus az ósszamojédban és az uráli alapnyelvben sem volt.

A válasz felolvasását követően az opponensek kijelentették, hogy azt kielégítőnek tartják. Ehhez L a k ó G y ö r g y még azt fűzte hozzá, hogy a szamojéd genitívus eredetéről most hallott magyarázatot meggyőzőnek találja.

A bíráló bizottság ekkor visszavonult és az alábbi határozatot hozta: „N. Sebestyén Irén értekezése gazdag egyéni anyaggyűjtésen alapuló, el-

mélyült kutatói tevékenységről tanúskodó tudományos munka. Bár a szerző nem tárgyalta a szamojéd jelzős szerkezetek minden kérdését, számos ponton eredményei az eddigi kutatásokhoz képest igen nagy haladást jelentenek. Az értekezés tehát uráli nyelvtudományunk értékes gyarapodása; széleskörű problémalátása, módszeres felépítése és eredményeinek megfogalmazási módja már a vita folyamán is bebizonyította gondolatindító jellegét. N. Sebestyén Irén nagy érdeme, hogy sikerrel veti fel a magyar és az általános nyelvészet számára nagy fontosságú kérdések egész sorát, s ezzel is meggyőző bizonyítékot szolgáltat arra, hogy a finnugor, valamint a szamojéd nyelvek rendszeres tanulmányozása hazánkban nagy jelentőségű mind a nemzeti tudományok szempontjából, mind pedig nemzetközi vonatkozásban. Mindezek alapján a bíráló bizottság egyhangúlag javasolja a TMB-nak, hogy N. Sebestyén Irén a nyelvészeti tudományok doktora fokozatot nyerve el.”

A vitát összefoglalta:

Hajdú Péter

KOLTAY-KASTNER JENŐ: „POLITIKAI BÍRÁLAT ÉS TÁRSADALMI SZATÍRA AZ OLASZ IRODALOMBAN METASTASIÓTÓL FOSCOLOIG” CÍMŰ DOKTORI DISSZERTÁCIÓJÁNAK VITÁJA*

A Tudományos Minősítő Bizottság 1956. június 15-re tűzte ki Koltay-Kastner Jenő professzor doktori értekezésének megvitatását. Az opponensi vélemények, Koltay professzor válasza és az elhangzott hozzászólások alapján a Bizottság egyhangú határozatot hozott, melynek alapján javasolta a doktori cím odaítélését Koltay-Kastner Jenő professzornak.

Hajnal István opponensi véleményében a történettudomány szemszögéből közelíti meg a Koltay munkájában vizsgált irodalomtörténeti kérdést. Megállapítja, hogy olyan társadalomrajz, amely a társadalmat úgy ábrázolja, hogy az „az irodalom termelő talajának tűnjék fel”, eleddig még kevés született, s szerzőnek ezzel a hiánnyal is meg kellett küzdenie, amikor az 1740–1830 közötti irodalomtörténeti korszak szatírairodalmát tette vizsgálódásai tárgyává. „A szerző célja, az — mondja Hajnal opponensi véleményében — hogy felszínre hozza az olasz írók műveiben található haladó, forradalmi elemeket, amelyeket az újabb polgári olasz irodalomtörténetírás elhallgatott. Célja, hogy egyes írók eddigi közkeletű képét módosítsa, s együttesen az egész korszak belső forrongásáról elevenebb képet adjon. Bizonyosra vesszük, hogy a szerző eredményeit méltányolni fogja a mai olasz irodalomtörténet is.”

Hajnal István ugyanakkor megállapítja, hogy a disszertáció még sokoldalúbbá tehetné volna a társadalmi fejlődés és irodalom összefüggésének képét és ezzel kapcsolatban néhány, szerinte jelentős gondolatra hívja fel a figyelmet.

Elemzi az írónak, valamint az abbé-típusnak szerepét a XVIII. századi olasz társadalomban s megállapítja, hogy az olasz irodalom szociális elhelyező-

* A vita teljes anyaga megtalálható az Irodalomtörténeti Intézet Könyvtárának — az Eötvös Könyvtárak — archívumában.